

Mentalitate și structură lingvistică. Reminiscente ale imaginarului cosmo și antropogonic

Nicoleta POPA BLANARIU

Demersul nostru ține de antropologia culturală. Obiectul de analiză – câteva expresii verbale – e pus în relație cu niște structuri de mentalitate care l-au produs și care, prin urmare, îi pot lămurii istoria și semantismul. În astfel de cazuri, verbalul e o „reminiscentă”. S-a păstrat formula, dar originea ei e adesea obscură. Realitatea extralingvistică desemnată inițial e în afara „orizontului mental” al (majorității) vorbitorilor de azi. Aceștia o ignoră, dar intuiesc semnificația de context a expresiei. Așa se întâmplă cu structuri idiomatice precum: a) *a se face frate cu dracul*; b) *copil din flori*, cu echivalentele *né(e) sous un chou* – în franceză – și *born under a rose*, în engleză. (Toate trei – legate, grație unei paradigme universale a imaginarului mitic, de expresia *a ieși (ca) din pământ*).

Lucrarea noastră propune câteva ipoteze privind originea acestor expresii în tipare arhaice – și structuri mitice – ale imaginarului colectiv: a) *mituri dualiste* – universal răspândite, în mediul folcloric și în cel doctrinar-canonice – despre „frăția” dintre diavol și „bunul Dumnezeu”; b) mituri ale *maternității htoniene*, care apar, sub diferite forme, în mai toate culturile.

I. Între erezie și *imitatio Dei*: „*a se face frate cu dracul*”

„*A se face frate cu dracul*” pare a fi un act epigonic, chiar unul de *imitatio Dei*. În tot cazul, expresia românească reflectă un strat al imaginarului colectiv – un ansamblu de credințe și reprezentări – care nu e strict local sau național, nici măcar specific european, ci (cvasi)universal. Expresia e o „reminiscentă”: concentrat verbal al unei viziuni mitice, arhaice. Expunerea noastră vizează, în principal, două aspecte: pe de o parte, evidențierea unei legături între structura verbală și mentalul colectiv, în configurația lui mitică; pe de altă parte, continuitatea unor structuri arhetipale (așa-zis „dualiste”/ „dualistoide”) ale imaginarului. Ele sunt de găsit – cu variații care nu schimbă fondul problemei – la mari distanțe în timp și în geografia culturală a umanității.

Expresia românească *a se face frate cu dracul* rememorează o „situație originară” și un act arhetipal: un gest al Creatorului la întemeierea lumii și relația lui ambiguă cu un „Demiurg secund”. Acesta e – generic numit – *Trickster* sau „Demiurg șarlatan” (Culianu 2002: 21–37). În mod particular, el poate fi Diavolul ori – în legende bogomilice – Satanael. „Antagonismul” (relativ) dintre cei doi

Creatori este nota specifică a credințelor și reprezentărilor *dualiste*¹. El se manifestă ca o relație deopotrivă de *colaborare* și *rivalitate*. Uneori, de „*consangvinitate*”² și ostilitate, ca în tradiția bogomilică, unde Satanael e primul născut al Domnului, iar Crist, al doilea. „Antagonismul” acesta e consfințit – cu evidente asemănări de structură narativă și imagistică – prin tradiții populare (anterioare variantelor doctrinare, „savante” ale „dualismului”) din Europa (balcanică și estică, îndeosebi), Asia, America de Nord, Africa (dogonii din Mali³), Oceania, Australia. Miturile „dualiste” trec drept o „enigmă a istoriei religiilor” (Culianu 2002) prin larga lor răspândire, prin rezistența în timp și prin dificultatea de a li se stabili cu certitudine originea sau centrul de difuziune. (Pe rând, acesta a fost localizat în Iran, la slavi și bogomili, la fino-ugrici și uralo-altaici; se adaugă ipoteza „genezei independente” în „diverse arii tematice”⁴.) Eliade acceptă ideea unui focar unic de iradiere a dualismului, dar confirmă dificultatea de a-l repera. E unul dintre dosarele neclasate ale istoriei religiilor, la fel de incomod ca acela al „originilor limbajului” pentru lingviști și pentru colaboratorii lor din alte discipline.

Sprîjinindu-se pe observațiile lui Ugo Bianchi, Mircea Eliade nu exclude ca „anumite credințe 'dualiste' difuzate în Balcani și în regiunile carpato-dunărene să reprezinte resturi de credințe religioase ale *substratului traco-scitic*” (Eliade 1995: 100). Deci anterioare „influențelor” bogomilice⁵ din secolul al X-lea și chiar unor eventuale înrâuriri populare slave; acestea nu puteau veni mai devreme de secolul al VI-lea. Iar felul în care bogomilismul a pătruns în Europa nu e îndeajuns lămurit (Culianu 2002: 63). Oricum, cosmogonia dualistă e una dintre cele mai răspândite, mai ales în zona eurasiatică. Ea este, de fapt, singura cosmogonie 'populară' din Europa de Sud-Est”, în condițiile în care „cosmogoniile non-biblice au dispărut din folclorul Europei occidentale” (Eliade 1995: 135). Prezența unor elemente dualist(oid)e (cf. *Addenda*) nu este, pentru Mircea Eliade, o premisă suficientă spre a deduce primatul/ influența speculației gnostico-maniheice asupra mentalității populare sud-est europene. E mai credibil (Eliade 1995: 120) că aceste „influențe”

¹ Avem în vedere sensul specific al conceptului în istoria religiilor, distinct de acela din alte domenii. De pildă, din filosofie: „dualismul cartezian”. Termenul *dualismus* a fost propus de Thomas Hyde, în 1700, pentru a desemna o caracteristică a religiei persane: opoziția a două divinități (Ohrmazd și Ahriman), asimilate – în plan ontologic, etic și cosmologic – la două principii: „Binele” și „Răul”. (Lor le va corespunde o creație „bună” și, respectiv, una „rea”.) Ugo Bianchi dă următoarea definiție: „Sunt *dualiste* religiile și concepțiile de viață conform cărora *două principii, coeternale sau nu, întemeiază existența, reală sau 'aparentă', a ceea ce există și se manifestă în lume*” (cf. Bianchi, *Prometeo*, apud Culianu 2002: 20–21).

² Cf. „Satana și bunul Dumnezeu”, in Eliade 1995: 86–134.

³ La dogonii din Mali, se manifestă aceeași ambiguitate a „Demiurgului șarlatan”, Ogo-Yurugu, Vulpoiul palid: „independent, dar nemulțumit de a fi astfel; activ, inventiv și în același timp, distrugător; îndrăzneț, dar și temător; neliniștit, șmecher și totuși dezinvolt” (cf. M Griaule – G Dieterlen, apud Culianu 2002: 34–35). „Solitar, incomplet și mereu *revoltat, activ* însă, el va fi un agent *necesar* dezvoltării vieții pe pământ” (cf. Ugo Bianchi, *Selected Essays*, apud Culianu, *op. cit.*).

⁴ Cf. Veselovski, apud Culianu 2002: 22.

⁵ În ceea ce privește apartenența bogomilismului la dualism, există o diferență de vederi. Culianu (2002: 254–262) vede în mișcarea bogomililor un caz de „pseudodualism”: premisele acestuia sunt apropiate de cele ortodoxe, deși „din ele derivă consecințe etice și antropologice de aspect puternic dualist”. Adepții înșiși se declarau „creștini” (Culianu 2002: 62). Însă Ugo Bianchi e de părere că bogomilismul e o formă de dualism, câtă vreme Diavolul bogomililor *organizează* lumea.

au consolidat și extins în sens dualist o concepție religioasă deja existentă în mediile populare: una în care „antagonismul” personajelor „polare” (precum cei doi Creatori) avea un rol însemnat.

Mircea Eliade⁶ (1995: 86-137) – ale cărui observații sunt reluate și dezvoltate de Ioan Petru Culianu (2002, 2005) – remarcă elementul comun din folclorul balcanic, din tradiția iraniană, din doctrinele gnostico-maniheene și din miturile amerindienilor. De pildă, Diavolul din cosmogoniile dualiste balcanice seamănă – funcțional, în schema mitului – cu „Prințul întunericului” din credințele gnostice și maniheene: Demiurg secund, autor al *acestei* lumi imperfecte, pe care a creat-o și pe care o guvernează fără nicio contribuție a lui Dumnezeu. În gnoză, acesta e „Tatăl necunoscut”, absolut transcendent și „bun”, fără nicio legătură cu condiția sordidă a unei creații ratate, ivite dintr-o greșeală care s-a petrecut în lumea spirituală a eonilor. În unele variante gnostice, la originea acestui accident cosmo și antropogonic se află Sophia, mama „Prințului întunecat”, creator – „Demiurg rău”⁷ – al lumii materiale și al condiției muritoare. Sub acest aspect, mitul gnostic seamănă cu tradiții populare balcanice și bogomilice. De asemeni, el se apropie de variante nord-americane ale cosmogoniei dualiste, în care e implicat, sub diferite forme – Coyot, Corb, Erete – personajul *Trickster*. Potrivnic și colaborator al Creatorului (chiar continuator, după retragerea acestuia în cer), *Trickster* amerindian zădărnicește încercarea de ameliorare a lumii. Drept urmare, prin directa lui contribuție, condiția umană e ireversibil alterată: supusă morții și suferinței (Culianu 2002: 31–33, 148–150). În câteva legende rusești, central-asiatice și siberiene, *Trickster* – în ipostaza Diavolului – este, de asemeni, sursa/ principiul lumii materiale: el știe unde se află *materialul* trebuitor pentru facerea lumii (Eliade 1995: 119).

Îndelunga supraviețuire și larga răspândire a acestui scenariu mitic impun o explicație. Pe de o parte, se găsea – în contribuția cosmogonică a Diavolului – o cauză a imperfecțiunii Creației și a Răului pe care ea îl conține. Originea Răului fiind altundeva, Dumnezeu – *deus otiosus* – nu mai e răspunzător de neajunsurile existenței. Diavolul/ *Trickster*/ „Demiurgul șarlatan” e „șapal ispășitor”, pentru ca „bunul Dumnezeu” să iasă basma curată la judecata creaturii. Postularea antinomiei celor două principii – care își dispută lumea și, totodată, conlucrează la întemeierea ei – salvează, printr-un tertip speculativ, ideea de (și credința într-un) Bine suprem. Pe de altă parte, relația celor doi creatori – „Satana și bunul Dumnezeu” – e una de „camaraderie”, chiar de amicitie sau „consangvinitate”. Ea transpune astfel, în simboluri mitice, principiul arhaic al totalității: *coincidentia oppositorum*. (Uneori, legătura între rivali nu mai e de „frăție”/ „consangvinitate”, ci contractuală. Motivul contractului între Dumnezeu și Satan apare în versiuni bulgare și iraniene⁸.)

⁶ Eliade valorifică niște cercetări anterioare, ale lui Iordan Ivanov, Oskar Dähnhardt, Veselovski, J. Feldmann.

⁷ Eseul lui Emil Cioran, cu același titlu, valorifică, așadar, un motiv obsedant al imaginarului religios și – abia apoi – literar. El circulă și rezistă consecvent, adesea subversiv, de la tradiția mitică arhaică, la maniheism, gnoză și bogomilismul din jurul Dunării inferioare (sec. al X-lea) până la erezia catară din zona provensală (sec. XII) și ecurile ei în Italia de Nord (sec. XV), chiar mai departe și mai târziu. Exegeza a pus în evidență „reminiscente” de imaginar gnostic în literatură, de la Goethe și *Sturm und Drang* la romantici și autori moderni: existențialiști (Hans Jonas, *apud* Culianu 2006), Bulgakov, Hesse, Thomas Mann, Proust, Kafka, Beckett, Borges (Bloom 2007: 448–513).

⁸ Într-o legendă bulgară, Satan se naște din umbra – chiar din porunca – lui Dumnezeu și-

Antagonismul „dualist” e indisociabil de personajul *Trickster* – o variantă a „răului necesar” –, inclusiv sub forma „fratelui” diabolic pe care și-l ia Dumnezeu părtaș la creație. În imaginația populară, Dumnezeu la ananghie – în criză de idei sau de material de construcție – se ajută cu cine poate. În unele variante, Dumnezeu adoarme după creație și/ sau e incapabil să-și finalizeze singur opera. „Inerția lui mintală”⁹ e compensată – ca în cazul lui Ohrmazd iranian – de ingeniozitatea Diavolului¹⁰. Dumnezeu – în cosmogoniile dualiste ale bogomililor și în legende populare sud-est europene – creează lumea cu sprijin diavolesc, pentru că altcumva nu știe. Tot astfel, creatura – depășită de dificultatea încercării – leagă frăție cu dracul. Ceea ce, până la urmă, e un anume fel de a interpreta – de a răstălmăci sarcastic, prin jocul lingvistic – imperativul *imitatio dei*. În culturile tradiționale, acesta e corelat valorii exemplare a mitului și garantează eficiența activității umane: „Așa au făcut zeii, așa fac oamenii”, „Trebuie să facem ceea ce zeii au făcut de la început” (*apud* Eliade 1978: 5-6). Prin recurs la autoritatea tradiției, se justifică mitic diverse practici din comunitățile tradiționale. A fi/ a se face „frate cu dracul” e încă o vorbă în doi peri, care îmbogățește paremiologia autohtonă cu un vestigiu de mentalitate și credință arhaică, nu doar balcanică, ci universală.

Expresia în discuție și relația ei cu fondul popular de credințe, mituri și legende confirmă concluzia lui Lucian Blaga din *Spațiul mioritic* (Blaga 1969: 187): „(...) în genere, românul nu prea face saltul în schisma spirituală. Ispita aceasta se istovește în sufletul nostru popular printr-un proces de sublimare, pe planul imaginației legendare și poetice. Tendința schismatică, atât de generală în Europa”, se manifestă la români printr-un fel aparte de creativitate: „creații care nu depășesc (...un) anume joc al imaginației și care pot să circule fără nume, fără paternitate și fără răspundere”. La români, „ispita schismatică se sublimează în vis liber și în viziuni”. Ea „nu se dezvoltă în doctrină și nu ajunge la creația sectară, de noi cuiburi de viață religioasă”. Particularitate prin care – constată Blaga – „sufletul colectiv” românesc se deosebește de cel rusesc, atras de „schismă, eres și sciziunea sectară”.

Addenda: „Dualism” popular românesc în context universal (corpus selectiv)

I. a) Într-un mit cosmogonic din Moldova – amintit de Nicolae Cartoian într-o lucrare de referință, *Cărțile populare în literatura românească* –, apare motivul relației ambivalente, de colaborare/ adversitate, dintre Satana și „bunul Dumnezeu”, părtași la facerea lumii. Astfel descris, raportul lor e simptomatic pentru cosmogoniile dualiste. „Când Dumnezeu s-a hotărât să facă Pământul, a trimis pe Satana în fundul mării, ca să ia de acolo sămânță de pământ în numele Lui și să i-o

---

propune să împartă lumea între ei. În varianta iraniană, Diavolul obține de la Ohrmazd dreptul de a face rău. De această învoială dau seamă doi martori (Eliade 1995: 119).

⁹ Cf. Eliade 1995: 95–97.

¹⁰ Într-o legendă bulgară, Pământul creat de Dumnezeu se lățise prea mult și Soarele nu-l mai putea cuprinde. Dumnezeu i-a creat pe îngeri și l-a trimis pe îngerul războiului la Satan, ca să-i ceară sfatul. Îngerul n-a izbutit să se apropie de Diavol. Așa că Dumnezeu a poruncit albinei să se așeze pe umărul diavolului și să ia seama la ce spune el. Astfel, Dumnezeu a găsit soluția problemei: „O! Ce prost e Dumnezeu!” se minuna Diavolul. „Nu știe că trebuie să ia un baston, să facă semnul crucii în cele patru vânturi și să zică: 'Atât pământ ajunge!'” (Eliade 1995: 93–94).

aducă la suprafața apei”. Trimisul se scufundă de două ori, dar nu ia „sămânță de pământ” în numele Domnului – cum i s-a poruncit –, ci numai în numele său. Drept urmare, la suprafața apei, „toată sămânța de pământ i-a scăpat printre degete”. Abia a treia oară, a luat-o și în numele lui Dumnezeu. Ca în mitul iranian despre frații potrivnici – Ohrmazd și Ahriman –, lumea e un amestec de bine și rău. E produsul unei duble contribuții: a lui Dumnezeu și a partenerului său, *Trickster* („Demiurgul șarlatan”).

I. b) Într-o legendă din *Transilvania*, Diavolul îi dă binețe lui Dumnezeu, cu formula: „Bună ziua, *frate!*”. Diavolul e o formă de alteritate în care divinitatea refuză să vadă o dimensiune a propriei naturi. E un parteneriat tipic dualist. „La început, nu erau decât apele. Dumnezeu se gândea să facă lumea, dar nu știa nici *cum* s-o facă, nici *pentru ce*. Era iritat că nu avea nici frate, nici prieten. (...) Furios, (Dumnezeu) își aruncă bastonul pe ape. El se transformă într-un copac mare și sub copac, Dumnezeu îl zări pe Diavol care-i zise râzând: 'Bună ziua, frate! Tu n-ai nici frate, nici prieten. Eu îți voi fi frate și prieten!' Dumnezeu se bucură și-i zise: 'Nu-mi vei fi frate, ci prieten. Eu nu trebuie să am frate' ” (Eliade 1995: 88–89). Împreună, cei doi vor crea lumea. Nu fără trădarea săvârșită de Diavol.

I. c) Tudor Pamfile, în *Povestea lumii de demult* (Pamfile 2006: 13), menționează o veche credință din Oltenia, pe care o consideră „influență accidentală cărturărească”: „(...) *cel mai vechi Dumnezeu este Sabaot*, (...) după dânsul a venit Amon, (...) după aceasta a stăpânit Apolon, (...) acesta a lăsat în locu-i pe Dumnezeu, înaintașul lui Iisus”. În (Pamfile 2006: 17–29), există variante ale cosmogoniei dualiste, care îi are drept protagoniști pe „Fărtatul” și „Nefărtatul”.

I. d) Potrivit unor versiuni *finlandeze* (apud Eliade 1995: 91), „înainte de crearea lumii, Dumnezeu se afla pe o coloană de aur, în mijlocul mării. Zărindu-și *imaginea în apă*, (Dumnezeu) strigă: 'Ridică-te!' *Imagina era Diavolul!*". Iar Dumnezeu îi cere sfatul: cum ar putea face lumea?

I. e) Într-o variantă *rusească*, diavolul îi propune lui Dumnezeu să-i devină frate de sânge: „Tu să fii mezinul, iar eu fratele cel mare!” Cum Dumnezeu izbucnește în râs, Diavolul se mulțumește cu locul mezinelui. Dumnezeu face semnul crucii și interlocutorul dispare. În legendă, figurează vechiul motiv – aici, creștinat – al „fraților dușmani”. Acesta e atestat (și) în zurvanismul iranian: Ahriman cel întunecat se naște primul, printr-un șiretlic menit să-i asigure puterea absolută; iar Ohrmazd cel luminos, al doilea.

I. f) Tema centrală a cosmogoniilor *californiene* este conflictul Creatorului cu Coyotul. Creatorul vrea să facă „lumea paradisiacă și omul nemuritor” (Eliade 1995: 122, Culianu 2002, Culianu 2005). Dar Coyotul aduce moartea și distruge pământul.

II. „Descendența telurică”: *Terrae fillius*

Confirmând o structură arhaică și universală a imaginarului colectiv – motivul *maternității htoniene* – „copilul din flori era numit *Terrae fillius*” (Eliade 1992: 237). E de presupus că echivalențele acestei expresii în diferite limbi indo-europene – între care (fr.) *né(e) sous un chou* și (engl.) *born under a rose* – s-au constituit pe baza aceluiași mecanism ale imaginarului. (Aceasta nu exclude, totuși, ipoteza evocării metaforice a unor circumstanțe specifice ale nașterii). Mentalitatea arhaică

asociază în aceeași paradigmă (Eliade 1964: 232) (ceea ce constituie) pământul și ceea ce îl înconjoară: ape, vegetație, structuri minerale, forme de relief. Adică prima „valorizare religioasă a pământului a fost *indistinctă*. (...) Tot ce *este* pe pământ este *laolaltă*, alcătuind o mare unitate” (Eliade 1992: 232). Într-o intuiție primară, pământul înseamnă tot ceea ce există în preajma omului. Pentru mentalitatea arhaică, a fi „*om al locului*” nu înseamnă doar a-i aparține prin rezidență – în sensul de astăzi –, ci a fi, la propriu, un produs al „locului”. Pământul „natal” ar fi realmente implicat în ontogeneză. După A. Dieterich, „pământul reprezintă locul unde șade copilul înainte de a se naște; *nu simbolic*, ci ca Pământ Mamă, în sens material, la fel după cum este și adăpost al morților” (Dieterich, *Mutter Erde*, 1905, *apud* Van Gennep 1996: 57). În unele credințe germane, australiene, africane, „sufletele (în sensul cel mai larg al termenului) ce se vor naște trăiesc sub sau în stânci”. La diferite popoare, se crede că ele trăiesc în arbori, în tufișuri, în *flori* sau în *legume*, în fântâni, izvoare, lacuri, ape curgătoare etc. (Van Gennep 1996: 57). De aici, e posibil să fi derivat expresiile *copil din flori*, (fr.) *né(e) sous un chou*, (engl.) *born under a rose* și altele asemenea.

Așadar, individul nu e atât un produs biologic, cât unul „cosmico-matern” (Eliade 1992: 233). Tatăl e părinte numai în sens social, nu și biologic. El doar își „recunoaște” copiii – le dă o identitate socială – printr-un ritual care, la multe popoare, se desfășoară ca o adopție. Ridicându-și copilul de la pământ (*de terra tollere*), în semn de recunoaștere, tatăl îl preia de la „adevărata” lui mamă, Terra. Oameni „ai locului”, indivizii există/ se constituie în mediul cosmic înconjurător ori sunt „aduși” de fauna acvatică (pești, broaște, lebede etc.)¹¹. „Sufletele (în sensul cel mai larg al termenului)” trec, din mediul natural de obârșie, în pântecul mamei și își desăvârșesc forma umană, fără contribuție paternă. Orice nou-născut este – potrivit acestor credințe – copil al pământului (*Terrae fillius*), al florilor, al vegetației în general, fie ea „varză” (*chou*) sau „trandafir” (*rose*). Ceea ce face deosebirea este de ordin social: asumarea de către tată.

Expresiile în discuție pot fi interpretate nu doar ca metafore, ci, deopotrivă, ca „reminiscențe” ale unei viziuni arhaice asupra ontogenezei: om „al locului”, individul e mai mult produs htonian *lato sensu* decât descendent biologic al părinților săi. În anumite forme, această reprezentare supraviețuiește în mitologia clasică. Iată câteva exemple, dintre cele mai cunoscute. Ca scenariu antropogonic, miturile *autohtoniei* le erau familiare vechilor greci și amerindienilor (Lévi-Strauss 1978). Unul e relatat în *Metamorfozele* lui Ovidiu. După potop, Deukalion – descendentul lui Prometeu – și titanida Pyrrha recreează omenirea, din „oasele mării mame”, Pământul, aruncând pietre în urma lor. Tot în tradiția grecilor, primii locuitori ai Tebei (*spartoi*, între care cei cinci întemeietori ai aristocrației tebane) au ieșit din pământ – înarmați și gata de luptă –, pe locul unde Cadmos a împrăștiat dinții monstrului învins. La fel, se ivesc Giganții (*Gegeneis*), pe câmpia lui Ares din Colhida, arată de Iason din porunca regelui Aietes.

¹¹ Probabil de aceea se spune, uneori, că pe nou-născut îl „aduce barza”.

Bibliografie

- Arvinte 2002: *Normele limbii literare în opera lui Ion Creangă*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Blaga 1969: Lucian Blaga, „Spațiul mioritic”, in *Trilogia culturii*, cuvânt înainte de Dumitru Ghișe, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969.
- Bloom 2007: Harold Bloom, *Canonul occidental. Cărțile și Școala Epocilor*, ediția a doua, traducere de Delia Ungureanu, prefață de Mircea Martin, București, Grupul Editorial Art.
- Chevalier, Gheerbrant, 1993: Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol.2, coordonatori: Micaela Slăvescu, Laurențiu Zoicaș, traducători: Daniel Nicolescu, Doina Uricariu, Olga Zaicik, Laurențiu Zoicaș, Irina Bojin, Victor-Dinu Vlădulescu, Ileana Cantunari, Liana Repețeanu, Agnes Davidovici, Sanda Oprescu, București, Editura Artemis.
- Ciorănescu 2002: Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O.
- Coșeriu 1994: Eugen Coșeriu, *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*, cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău, „Știința”.
- Culianu 2002: Ioan Petru Culianu, *Gnozele dualiste ale Occidentului. Istorie și mituri*, ediția a doua, traducere de Tereza Culianu Petrescu, cuvânt înainte al autorului, postfață de H.-R. Patapievici, Iași, Polirom.
- Culianu 2005: Ioan Petru Culianu, *Arborele Gnozei. Mitologia gnostică de la creștinismul primitiv la nihilismul modern*, ediția a doua, traducere de Corina Popescu, Iași, Polirom.
- Culianu 2006: Ioan Petru Culianu, *Gnosticism și gândire modernă: Hans Jonas*, traducere de Maria-Magdalena Anghelescu și Șerban Anghelescu, postfață de Eduard Ircinschi, Iași, Polirom.
- Dumistrăcel 2001: Stelian Dumistrăcel, *Până-n pânzele albe: expresii românești. Biografii – motivații*, ediția a doua, revăzută și augmentată, Iași, Institutul European.
- Eliade 1978: Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, traducere de P.G. Dinopol, București, Univers.
- Eliade 1992: Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, cu o prefață de Georges Dumézil și un cuvânt înainte al autorului, traducere de Mariana Noica, București, Editura Humanitas.
- Eliade, 1995: Mircea Eliade, „Capitolul III: Satana și bunul Dumnezeu: Preistoria cosmogoniei populare românești, in *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, București, Editura Humanitas.
- Lévi-Strauss 1978: Claude Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, traducere de I. Pecher, București, Editura Politică.
- Mesnil, Popova: 1997: Marianne Mesnil, *Etnologul, între șarpe și balaur*; Marianne Mesnil și Assia Popova, *Eseuri de mitologie balcanică*, cuvânt înainte de Paul H. Stahl, traducere de Ioana Bot și Ana Mihăilescu, București, Editura Paideia.
- Mihăescu, 1966: H. Mihăescu, *Influența greacă asupra limbii române până în secolul al XV-lea*, București, Editura Academiei.
- Pamfile 2006: Tudor Pamfile, *Mitologia poporului român*, ediție îngrijită și prefațată de I. Oprișan, București, Editura Vestala.

- Scriban 1939: August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutul de Arte Grafice Presa Bună.
- Tohăneanu 1995: G.I. Tohăneanu, *Dicționar de imagini pierdute*, Timișoara, Amarcord.
- Van Gennep 1996: Arnold Van Gennep, *Riturile de trecere*, traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, postfață de Lucia Berdan, Iași, Polirom.
- Vernant 1995: Jean-Pierre Vernant, *Mit și gândire în Grecia antică. Studii de psihologie istorică*. Traducere de Zoe Petre și Andrei Niculescu, cuvânt înainte de Zoe Petre, București, Meridiane.

Mentalité et structure linguistique. Réminiscences de l'imaginaire cosmo et anthropogonique

On (se) propose une étude d'anthropologie culturelle. Notre objet d'analyse – quelques expressions verbales – a trait à des structures de mentalité qui sont à même d'en tirer au clair l'histoire et le sémantisme. Dans de tels cas, la structure verbale est une “réminiscence”: on l'emploie encore, on la comprend dans son co(n)texte même; pourtant, on en a perdu la mémoire des origines. La réalité extra-linguistique qu'elle a désignée auparavant déborde l'“horizon mental” (de la plupart) des gens d'aujourd'hui. C'est ce qu'il arrive à des expressions idiomatiques telles que: a) roum. *a se face frate cu dracul* (littéralement, “se lier d'amitié avec le diable, en devenir frère”; ou bien, en traduction libre, “il faut hurler avec les loups pour arriver à son but”); b) roum. *copil din flori*, fr. *né(e) sous un chou*, angl. *born under a rose*. Sémantiquement, ces trois dernières reviennent au même. Elles s'enracinent dans de très anciennes structures de l'imaginaire collectif: a) des *mythes “dualistes”*, largement répandus dans les milieux populaires, tout comme dans les traditions doctrinaires des quatre coins du monde; b) des variantes d'une seule et même image mythique, elle aussi connue presque partout, dans les cultures traditionnelles: *Terra Mater/ Mutter Erde*.

Bacău, România